

Богдан Дражета

*Институт за етнологију и антропологију
Одељење за етнологију и антропологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду*

drazetab@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8772-1841>

Етничке и личне границе у филму „Обрана и заштита“*

Апстракт: Истраживање тзв. „подељених градова“ представља непресушни опсег тема које се могу увек изнова научно (ре)интерпретирати. Једна од таквих тема јесу етничке границе које могу да се разумеју не само уз помоћ макроконтекста на политичком и друштвеном нивоу, већ и уз помоћ микроконтекста – личних граница. На примеру филма „Обрана и заштита“ могуће је истражити оба типа на којима се испољавају границе у Мостару, мада је нагласак стављен на микрониво. Подела у овом граду изражена је у неформалном, односно симболичком смислу, будући да је у административном погледу у питању јединствено урбано подручје. Дакле, Мостар је целовит „на папиру“ али је „у главама људи“ (п)остао подељен након рата, због чега се етничке границе између Хрвата и Бошњака често преплићу са личним границама оних припадника двају народа који се свакодневно или повремено крећу дуж читавог града. Филм „Обрана и заштита“ приказује главног јунака који се суочава с преласком оба поменута типа граница, трудећи се да на спољашњем плану пред околином остане доследан пред „обе стране“, док на унутрашњем плану води борбу са самим собом због својих поступака и размишљања.

Кључне речи: етничке границе, личне границе, Мостар, филм, Обрана и заштита

---

* Реализацију овог истраживања финансијски је подржало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије у склопу финансирања научноистраживачког рада на Универзитету у Београду – Филозофском факултету (број уговора 451-03-137/2025-03/ 200163). The research reported here was supported in part by the U.S. National Science Foundation grant #1826892 (Robert M. Hayden, Principal Investigator); but neither the NSF nor Dr. Hayden are responsible for any position taken in this paper.

Увод

Мостар је град у јужном делу Босне и Херцеговине у долини реке Неретве, у области централне Херцеговине. Динамична урбана историја током османске и аустроугарске владавине, периода Краљевине Југославије и социјалистичке југословенске ере изнедрила је многобројне видљиве културне утицаје у урбаном развоју града (Hayden, Šiljeg and Marić 2024, 32). Ипак, период након рата 1992–1995. године представља доминантан оквир изгледа урбаног пејзажа, нарочито по питању компетитивне споменичке архитектуре, односно спомен обележја, бисти и других видљивих маркера који одражавају хрватски односно бошњачки наратив о граду (Dražeta 2024). Након што је доживео два бурна ратна sukoba – први између Југословенске народне армије и удружених хрватско-муслиманских снага током 1992., а други између Хрватског вијећа одбране и Армије Републике Босне и Херцеговине од 1993. до 1994. године – Мостар је подељен дуж некадашње ратне линије фронта. Два града, Западни Мостар и Источни Мостар, постојали су на званичном нивоу све до 2004. године, када је под патронатом међународне заједнице град уједињен на формално-правном и административном нивоу (Vollens 2007, 167–202).

С друге стране, одређене институције наставиле су да „живе“ једне поред других, пре свега аутобуске и ватрогасне станице, болнице, домови здравља, основне и средње школе путем програма „Двије школе под једним кровом“,¹ затим Свеучилиште у Мостару и Универзитет „Демал Биједић“ Мостар, Хрватско народно казалиште и Народно позориште Мостар, два културна центра – Хрватски дом Херцег Стјепан Косача и Центар за културу Мостар, као и Хрватски шпортски клуб „Зрињски“ и Фудбалски клуб „Вележ“ (Dražeta 2022). Иако егзистирају паралелно, многе од ових институција имају изражену сарадњу и повезују их различита културна догађања и представљања Мостара у земљи и свету. У том смислу, сарадња између људи такође је присутна на економском, друштвеном и културном плану, мада су ставови и размишљања Хрвата и Бошњака често опречни када је реч о сећању на ратове деведесетих година прошлог века и друге пређашње историјске догађаје – од римског и средњовековног до османског, аустроугарског и југословенског периода (Dražeta 2021, 115–278). Стога, истраживање тзв. „подељених градова“, међу којима је и Мостар, отвара непресушни опсег тема које се могу увек изнова научно (ре)интерпретирати. Треба напоменути да се теоријски концепт „подељених гра-

¹ Наведена кованица односи се на паралелно постојање школских наставних планова и програма који се на хрватском и босанском језику одвијају у оквиру истих школских зграда, о чему постоје значајне и обимне антрополошке студије (Hromadžić 2011, 2012; Hromadžić 2015, 2017).

дова“ у овом тексту користи као аналитички оквир кроз који сагледавам радњу филма „Обрана и заштита“, и не одражава моје личне ставове и размишљања о граду.

У овом раду биће обрађена тема етничких граница које могу да се разумеју не само уз помоћ макроконтекста на политичком и друштвеном нивоу, већ и уз помоћ микроконтекста – личних граница. Као што макрониво у етнологији и антропологији може да се истражује путем колективних представа одређене заједнице људи у вези с неким појавама значајним за њих саме, тако и други, макрониво има несумњиво важан значај у разумевању ширих друштвених и политичких процеса и догађаја у оквиру одређене породице или на нивоу појединца (Dražeta 2020). У овом тексту ради се о индивидуи. Сматрам да је етнички и лични ниво граница у Мостару могуће истражити на примеру филма „Обрана и заштита“, о коме ће бити нешто више речи у следећем одељку. Као што сам већ напоменуо, подела Мостара третира се у теоријском и условном смислу и не имплицира подељеност као дато и непремостиво стање, већ оквир путем којег се анализира филм и његова радња у контексту етничких и личних граница. Дакле, Мостар у административном смислу представља јединствено урбано подручје, тј. реч је о једном граду на формално-правном нивоу („на папиру“). Град је, у симболичком смислу, односно „у главама људи“ (п)остао подељен након рата, али то није сваком појединцу на исти начин битна идентитетска одредница. У овом раду анализа филма ће бити допуњавана налазима добијеним на основу мојих дугорочних и краткорочних теренских истраживања Мостара спроведених у више наврата у периоду од 2017. до 2025. године. Сва проучавања била су усмерена ка анализи различитих аспеката симболичке поделе града (Dražeta 2019, 2021, 2022, 2024), односно део су тренутног ширег, компаративног сагледавања међуетничких односа у Босни и Херцеговини (Dražeta i Guja 2018; Dražeta 2023, 2025). Теренски рад у Мостару укључивао је опсервацију, неформалне разговоре, формалне интервјуе, посматрање са учествовањем и вођење теренског дневника. На основу свих обављених истраживања, стечен је детаљнији научни увид у идентитетску слику и односе између различитих етничких заједница на подручју Мостара.

Теоријски оквир рада

Фредрик Барт сматра да етнички идентитет не може постојати без етничких граница, важних за усмеравање друштвеног живота, друштвених односа и понашања припадника одређене заједнице уопште. У више етничким друштвима, границе се морају ефективно одржавати уз помоћ

културних разлика као каквих друштвених конвенција, при чему припадник неке заједнице има одређени стереотипни „сет“ особина. Међусобно допуњујуће културне разлике чине основу сложености таквог друштва с више етничких заједница, одржавајући њихову интеракцију. На тај начин настају друштвени услови у којима културне разлике стварају етнички идентитет, а етничке границе га одржавају. Другим речима, културни материјал може да се мења у зависности од низа различитих околности, док границе о(п)стају (Barth 1969, 15–19). Осим што овакав приступ има својих слабости (Krel 2014, 24–25), он заправо не говори о томе да су идентитети „флуидни“, односно нестабилни и увек подложни променама, већ „вискозни“. Дакле, реч је о томе да свакодневна економска и друштвена активност која условљава прелазак неких појединаца и мањих скупина људи из једне групе у другу не значи нестанак тих група којима они припадају, већ опстанак граница. Културне особености, попут нпр. обичаја животног циклуса или пак религијских пракси у контексту идентификације, неће нестати тако што припадници међусобно различитих заједница сарађују на друштвеном или економском плану. Самим тим, границе између њих биће и даље присутне (Hayden and Katić 2023, 123–124).

Појам етничких граница Томас Хилен Ериксен такође поставља у средиште своје теорије етничитета, покушавајући да нагласи релациони карактер међуетничких односа кроз низ етнографских примера. Његова истраживања показала су да људи у оквиру одређених заједница, путем интеракције с припадницима других група, позиционирају себе у ширем друштвеном систему, успостављајући систем Ми : Они. У оквиру тако постављеног културног инвентара, међуетнички односи не морају бити засновани на сукобима, као што се то често претпоставља. Иако се „стварају одозго“ од стране доминантних група, етнички идентитет и етничке границе значајне су међу појединцима, јер им пружају нешто што они сматрају битним (Eriksen 2004, 41–66). У случају позивања на наведено одређење, личне границе би биле индивидуални ниво идентификације који обухвата ставове, размишљања и доживљај појединца у вези са (не) званично постављеним и пласираним етничким наративима, тачније институционалним тј. званичним (у овом случају хрватским) нивоом идентификације (Nedeljković 2007, 11–24). Можемо рећи да појам граница у етнологији и антропологији није нов и непознат, али на њега током историје дисциплине није обраћана нарочита пажња, јер се сматрао интегралним делом других теоријских појмова (Wilson and Donnan 2012; Wilson 2023), док је у контексту домаће науке слабије истражен уз неколико јасних исхода (Hristić 2009; Radović 2022; Dražeta 2021, 2023, 2025).

Када је реч о појму подељених градова, обично се мисли на урбане просторе који су услед одређених социо-политичких дешавања подељени

на два дела у формално-правном и административном или неформалном, односно симболичком смислу. У подељеним градовима проток људи, роба и услуга одвија се неометано али се у исти мах дешава борба над кључним местима важним за одређене заједнице. Тада могу настати препреке које онемогућавају слободно кретање људи дуж читаве градске територије (Heffernan 2009, 7–10). Сваки подељени град представља засебну студију случаја и не може се истраживачки третирати на исти начин. То не значи да не постоје одређене сличности између различитих урбаних средина које су унутар себе битно разликују према одређеним критеријумима (Saner and Bölen 2013, 153–160). Због тога је случај Мостара прилично занимљив јер неком ко у тај град први пут долази „са стране“ не одаје утисак подељености, све док појединац не почне да проводи време по читавом граду. У Босни и Херцеговини, једини подељени град попут Мостара јесте Нови Травник, о коме је детаљно писано из етнолошко-антрополошког угла (Katić i Vugarin 2016). Дакле, у питању је јединствен градски простор са једном градском управом и администрацијом, некада подељен ратном линијом фронта а данас без икаквих физичких баријера али с изразитим симболичким границама. Култура сећања на период пре поделе, обликована у односу на припадност одређеном узрасту (PalMBERGER 2016), отпор према етнички наглашеној свакодневици међу ђацима и наставницима Мостарске гимназије (Hromadžic 2011, 2012; Hromadžić 2015, 2017), доживљавај одређених аспеката урбаног реалитета путем боја, односно динамика хроматске комуникације (Terzić 2022), представљају неке од истраживачких тема о подељеном Мостару. Моја истраживања надовезују се на неке од поменутих студија, дајући увид у ставове и размишљања људи о томе ко су и шта су, каква су им стремљења по питању сопствене етничке и сваке друге припадности, а шта им смета у оквиру „свог“ идентитета у односу на поделу града. Међутим, разлика мог погледа на мостарску ситуацију у односу на друге студије јесте покушај да се на основу теренског рада у дугом временском распону добију што садржајније и дубље перцепције људи у вези са поделом града.

Кратак опис филма

Филм „Обрана и заштита“ снимљен је 2013. године од стране загребачке продукцијске куће „Спиритус мовенс“, у копродукцији Хрватске радиотелевизије и Кадра из Широког Бријега, а режирао га је загребачки редитељ Бобо Јеличић, рођен у Мостару. Филм је исте године премијерно приказан на „Берлиналу“ тј. Берлинском филмском фестивалу. Улоге тумаче Богдан Диклић, Нада Ђуревска, Ивана Рошчић, Изудин Бајровић, Вин-

ко Краљевић, Ракан Русхаидат, Селма Алиспахић и други. У синопсису филма наведено је да две деценије након рата између Хрвата и Бошњака у Мостару постоји „оштра граница“, те да су два пријатеља различитих националности раздвојена „не физичком баријером, већ обостраном сумњом и неповерењем“ (Obrana i zaštita film, n.d.). Након што му пријатељ бошњачке националности Ђулага премине, Славко, као припадник хрватске националности, води личну борбу око тога да ли треба да му оде на сахрану („ценазу“, „спровод“). Док с једне, људске стране осећа да то треба да уради, као и његова супруга, с друге стране боји се осуде заједнице због тога што из „свог“, западног, претежно хрватског дела одлази у источни, претежно бошњачки део града. Реч „граница“ користи се да опише поделу између Хрвата и Бошњака, тј. када се говори о томе да главни јунак филма, Славко, почиње да схвата колико ју је тешко прећи, управо због тога што његова заједница такве преласке посматра као сарадњу „с другом страном“, иако она физички није присутна попут какве конкретне материјалне баријере. Читав филм је приказ једног дугог дана у Славковом животу, његове унутрашње борбе у вези са припадношћу сопственом народу и граду, као и држави (Југославији) која више не постоји, односно „прича о обичном човјеку који је растрган између жеље да учини праву ствар и све веће збуњености јер не зна гдје припада и коме је уистину одан“ (Obrana i zaštita film, n.d.). Редитељ филма Бобо Јеличић наводи да је реч која описује филм „распетост“ између: прошлости и садашњости; интима и политике; дужности и осећаја; национализма и пријатељства; лојалности идеологији и личним осећањима. Све те дилеме избијају на површину када Славко треба да оде на Ђулагину сахрану, тако да наведена разапетост ствара немир и напетост који су свеprisутни у Мостару (Obrana i zaštita film, n.d.).

Филм су помогле водеће тј. главне државне, кантоналне, градске и религиозне институције, удружења грађана и појединци из Мостара, Херцеговине и државе Босне и Херцеговине, а суфинансијери су били Хрватски аудиовизуални центар из Загреба, Фондација за кинематографију Сарајево и Глобална филмска иницијатива (The Global Film Initiative, n.d.). За последње наведену организацију, са седиштем у Сан Франциску у Сједињеним Америчким Државама, наводи се да „подржава међукултурно разумевање кроз медијум филма“ (The Global Film Initiative n.d.). Настала ради обраћања пажње на оно што људи имају да кажу о себи и својим животима у контексту великих светских политичких и других промена, ова организација имплицитно наводи да је за такве поставке повод било опште међукултурно неразумевње међу омладином у Америци, што утиче на „стабилност етничког мозаика“ ове земље (The Global Film Initiative, n.d.). У том смислу, редитељ подсећа публику да је његов

филм „прича о миру“ (Obrana i zaštita film, n.d.). Начин на који се приповеда и мисли о тзв. „**помирењу**“ (енг. *reconciliation*) јесте један од извора научних тема и медијског извештавања, при чему о процесу изградње мира најчешће говоре босанско-херцеговачки политичари, а посебно међународна заједница (Dražeta 2025, 537–541; 546). Разлог због којег „обични“ људи у Босни и Херцеговини не говоре о миру врло је једноставан – они су на такав оквир одавно навикли и своје свакодневне животе увелико уредили уз широк спектар различитих активности који указују да је реч о стабилним међуетничким односима, медијски приказаним с одушевљењем или сарказмом (Dražeta 2025, 550–552). Међународно финансирање пројеката, семинара, филмова, документарца, научних истраживања и других активности у Босни и Херцеговини обично иде у правцу стављања нагласка на етничким поделама и томе како их треба превазићи, што је скретање пажње са готово свих других функционалних аспеката друштва. На исти начин, стварање „лажних дихотомија“ у науци упућује на „криви траг“ у разумевању међуетничких односа (Hayden and Katić 2023, 119–123), нарочито када је у питању метафора (троп) моста који наводно повезује различите етничке заједнице у Босни и Херцеговини (Hayden and Dražeta 2025).

„Не знам више ни ко сам ни ђе сам“: етничке и личне границе у филму

Филм „Обрана и заштита“ у готово сваком тренутку држи пажњу својом напетости, тачније емоцијама које покушава да пренесе гледаоцима у вези с унутрашњом борбом главног јунака. Лични осећај такве врсте био је део мог теренског искуства током дугорочних и краткорочних истраживања Мостара у више наврата у периоду од 2017. до 2025. године. Налази добијени на основу теренског рада чиниће допуну етнографије и анализе филма на страницама које следе. Такав принцип представљања и анализе грађе сматрам једним од начина на који се може избећи оптерећење текста теоријским концептима и повећати његова доступност и читљивост широј академској публици.

На самом почетку филма, приказана је Ђулагина рука који непомично лежи у кревету, док на телевизији могу да се чују вести у вези с проблемом незаконитих такси возача у Мостару. Наиме, извештач наводи да је у питању само један од многих нерешених комуналних проблема у „подијељеном граду“ где је политичка борба за моћ заправо етничка борба двају народа – Хрвата и Бошњака. Пред крај репортаже, на телевизији се наводи да постоји и проблем безбедности због сукоба навијача ФК „Вележ“ и ХШК

„Зрињски“.² Филм нам одмах представља социо-културни контекст у којем Мостарци живе. Ђулагу супруга затиче мртвог на кревету и тражи помоћ од најближих чланова породице који са њим живе у истом дворишту. У следећем кадру видимо Ђулагину ћерку Зехру како прелази Булевар, тј. улицу која представља симболичку границу између „хрватског“ и „бошњачког“ дела града³ у тренутку када јој мајка јавља да јој је отац преминуо. Могуће је да овим поступком филм настоји да прикаже разлику између млађе и старије генерације. Док прва увелико проводи време дуж целог града, друга то чини обазриво. Потом је приказан дијалог између главног јунака Славка и Милене, његове супруге. Разговарајући о томе хоће ли ићи на сахрану свог пријатеља Ђулаге или не, Славко на самом почетку показује видљиве знаке потпуног унутрашњег растројства зановетајући, повишавајући тон и сукобљавајући се са мирном и трпељивом супругом.

Славко је Мостарац, Хрват и римокатолик који се креће дуж читавог градског простора, бораваћи како у западном „хрватском“ тако и у источном „бошњачком“ делу града. Дружи се са припадницима бошњачког народа и мисли да му појединци из редова његовог, хрватског народа замерају такве активности. Славко живи у стану изграђеном за време социјализма. Зграде из тог периода се данас претежно налазе у западном, „хрватском“ делу Мостара и њихова реконструкција није извршена тако да ти објекти изгледају репрезентативно, већ донекле суморно.⁴ Овакав утисак стиче се не само током гледања филма већ и током краћих и дужих боравака у Мостару. У периоду од 2017. до 2025. године обављао сам теренска истраживања по читавом граду и у многим дијаметрално различитим насељима у урбанистичком смислу. Док је „нови“ део града, изграђен током социјализма и делом аустроугарске владавине, данас претежно насељен Хрватима, у „старом“ делу града, насталом највећим делом током османског и делом аустроугарског периода, живе претежно Бошњаци.

² Први клуб подржавају Бошњаци а други клуб Хрвати, о чему је детаљније писано (Dražeta 2022).

³ На овом месту треба нагласити да Булевар није само симболичка граница између два дела града, већ да се сматра етничком и „домовинском“ границом хрватске нације, односно завршетком хрватског културног простора који не престаје на граници између Републике Хрватске и Босне и Хереговине. До таквих увида долазио сам током обављања теренског истраживања, где су ми поједини испитаници наводили да је за њих Мостар „капија Хрвата“, тј. „мјесто где се брани хрватска домовина“.

⁴ То наравно не значи да социјалистичких грађевина нема у „бошњачком“ делу Мостара, већ да Хрвати живе у делу града који би се могао окарактерисати као „Нови Мостар“, попут Новог Београда, Новог Сарајева или Новог Загреба, типски грађених насеља за време друге Југославије.

Срби живе дуж читавог урбаног подручја и њихова позиција је специфична не само у просторном већ и политичком, правном и културном смислу (Dražeta 2019). Визуелни прикази улица, зграда, гробаља, саобраћаја и других одличја града у филму претежно су мрачни и недоречени, како би се код гледаоца стекао утисак тескобе каква влада у Мостару. Иако на веома повољној географској позицији и са великим бројем сунчаних дана у залеђу Јадранског мора, Мостар током једног дела лета и зиме, због великих врућина и јаких ветрова (буре), зна да буде веома „тежак“, исто као и људи чији су наративи засновани на ратној прошлости и страху од културног Другог. Дакле, „леп и тежак живот“ Мостараца, попут живота људи на планинама који се баве сточарством (Naumović i Dražeta 2024), био је мој лични доживљај града у који одлазим перманентно почевши од 2017. године. Симболичка граница дели две „етничке“ макроперцепције прошлости, хрватску и бошњачку,⁵ мада су присутне многобројне појединачне микроперцепције, тако да у је у том смислу јасно да не мисле сви Хрвати о подели и прошлости свог града на исти начин, као што то није случај ни са Бошњацима.

Даљи заплет у филму управо поставља индивидуалну перспективу главног јунака у први план. Понављајући да не зна како ће отићи на сахрану свог пријатеља у други део града где не живе његови сународници, почиње да води дијалог сам са собом наглас: „За сахрану ћемо видит, разговараћемо, шта ја знам (...) ко све иде на сахрану, требало би ко иде с аутом, далеко је пјешке, не знам, видит ћу како ћу (...) морам сад видит како ћу све то посложит, а за сахрану, шта ја знам, не знам, видит ћу“. Видно узрујан, излази из зграде и креће да шета, сретајући, успут, комшије који га позивају „на по једну“ (чашицу пића, додао аутор) али их он све одбија, покушавајући да изгледа стамено и прибрано. Моја претпоставка је да Славко у филму живи у насељу Центар („на Авенији“) у блоку белих стамбених зграда од којих се креће према „Рондоу“ – Хрватском дому Херцег Стјепан Косача и Градској кавани – важним тачкама сусрета током социјализма и данашњем неформалном центру дела града у којем претежно живе Хрвати. Данас је овај јавни градски простор и даље место сусрета и званично се двојно назива Трг хрватских великана (Рондо) и од њега пешачком зоном („Штефанијино“/„Лењиново“ шеталиште, сада Николе Шубића Зринског) може да се стигне до Мостарске гимназије, а затим насеља Цернице, двају тачака између којих су смештене Градско вијеће, седиште Града Мостара и друге („заједничке“) институције локалне самоуправе. У том смислу, шетња од Центра и Рондоа преко гимназије до седишта Града и даље кроз

⁵ У том смислу илустративни су споменици изграђени у последње три деценије након рата који директно „физички“ одражавају симболичку границу на простору града (Dražeta 2024).

Фејићеву представља прометно подручје у оквиру којег свако свакога може да примети и сретне. Током теренског рада често се дешавало да на том потезу, као и неколико других пешачких тура, сретнем познанике и да ми буде постављено питање „што се ниси јавио?“, „откуд овде?“ или „окле тебе“?

У следећем кадру примећује се да је Славко, у дијалогу са човеком који познаје његовог пријатеља Драгана, врло забринут. Наиме, главни јунак се распитује због чега му се Драган не јавља, а који је требало да му помогне у вези с неким проблемом. Током разговора, Славко се исповеда и наводи шта њега највише мучи – то што му је познаник Срећко рекао „ти си, Славко, више на њиховој него на нашој страни“. Ова реченица представља кључну мисао која осликава дилему главног јунака током целог филма – да ли прелазак симболичке тј. етничке границе „угрожава“ идентитет или не? С једне стране, Славко настоји да одржи старе социјалне везе успостављене пре рата са пријатељима Бошњацима, док с друге стране не жели да деградира социјалне везе с пријатељима Хрватима. Промисљајући наглас да један скуп веза може угрозити други скуп, добија одговор од човека с којим води дијалог да је Срећко, њихов заједнички познаник, наведену мисао изрекао у шали. Славку то није довољно и он даље наставља да иде градом где на Булевару у близини те исте границе (Шантићева улица/Твртка Милоша) наилази на умрлицу („осмртницу“). Иако се не види коме је посвећена, моја претпоставка је да се односи на Славковог недавно преминулог пријатеља Ђулагу. Умрлице у близини симболичке границе, као и предизборни билборди посвећени хрватским и/или бошњачким политичким странкама, потпуно су уобичајена појава у Мостару. Ипак, како се залази дубље у територију одређеног „етничког“ дела града, удаљавајући се од границе, може се приметити да таквих двојних маркера нема, већ само оних који указују на припадност једном народу, хрватском или бошњачком.

У следећем кадру у дворишној кући Славко од младића по имену Марио купује виски „Балантајнс“. Мариови добављачи су из Широког Бријега, града у западној Херцеговини који се налази у близини Мостара, а за који Мостарци врло често говоре да је место у којем може да се нађе „све и свашта“, „од игле до локомотиве“. Са купљеним вискијем Славко се упутио код Драгана на његово радно место, пријатеља који му се већ пар дана не јавља. Након позивања локала на телефону, шалтерска службеница с улаза замолила је Славка да сачека, јер се Драганова секретарица („тајница“) не јавља. Немоћан, љут и бесан због тога што не може да види пријатеља, Славко у једном тренутку говори „знам, ја сам крив“. Тиме даје одговор на опаску Драгановог колеге који му је рекао да у току радног времена када неко дође обично буду сви „у послу“ и да је тада

„све организирано“. Славкова непрестана унутрашња борба се наставља, након што му шалтерска службеница коначно каже да ће се Драган јавити њему, због чега одлучује да потражи Драгана у хотелу „Еро“ смештеном на самој граници између „хрватског“ и „бошњачког“ дела Мостара, некада симболу из доба социјализма, данас напуштеном објекту. Пошто није нашао пријатеља, Славко наставља да се креће у близини границе, што му даље ствара непријатност.

Милан, који је требало да вози Славка и његову супругу Милену на сахрану, у следећем кадру објашњава да не зна да ли ће стићи то да обави јер мора да вози болесну жену за Метковић у Хрватску код доктора. Пошто је обећао да ће возити, инсистира да тако и буде, на шта главни јунак бурно реагује и говори му да није проблем, уз опаску „свој ти пос’о, тако је како је, жена се разболила, то је што је“.⁶ Покушавајући пред познаницима да остане прибран, протагониста заправо све време тоне у све већи очај и хистерију. Када Милан каже да му је непријатно зато што не може да их вози, Славко му подругљиво одговара „ма јашта, све си ми рекао, ти си мени рекао све, догодило се, иди, вози жену, да се не мучи“. Тишина између дијалога двојице пријатеља ствара им додатну непријатност и обострано прећутно уверење да прелазак границе у очима других припадника њиховог народа може бити „кобан“. Обојица знају зашто ћуте и шта је посреди али нико то не може експлицитно да каже.

Након што Милена испрати Милана, предлаже Славку да иду пешке на сахрану јер „није далеко, ред је да се оде“, на шта главни јунак каже да у ситуацији у којој се он налази не зна „је ли паметно да се иде на ценазу“. Милена мисли да јесте јер су Ђулага и његова породица „први дошли“ кад јој је отац умро, наглашавајући да су јој „к’о фамилија“. Славко и даље седи, понављајући самом себи речи „не знам, не знам, не знам“, уз тужан израз лица. Драмска пауза којима филм дочарава унутрашњу борбу протагонисте наставља се у следећем кадру у којем он и његова жена прелазе Булевар ван пешачког прелаза (симболичку границу), на месту на којем их не може приметити много њихових сународника да иду у други део града. Одлука да се дође на сахрану пријатеља и даље се преиспитује, јер Славко не жели да се креће главним улицама већ инсистира да Милена и он иду заобилазним улицама. Уколико га још неко од пријатеља бошњачке националности види, морао би да стане и поздрави се с њима, што му у

---

⁶ Прекогранични одласци Хрвата из Херцеговине у Далмацију (Хрватску) ради обављања лекарских прегледа, куповине, дружења или провођења слободног времена представљају прелазак „друштвених“ граница које заправо осликавају став Хрвата Мостараца и Херцеговаца према државној граници као „мртвом слову на папиру“, односно линији коју су утврдиле „велике силе“, не обраћајући пажњу на етнички и верски састав становништва након млетачко-османских ратова.

ситуацији када не зна је ли добро што је прешао границу никако не иде у прилог. Визуелни приказ „источног“ дела града, различитих махала и њихових уских сокака, насупрот претходно приказаним широким улицама у „западном“ делу, настоји да код гледалаца створи дојам о различито (етнички) уређеном урбаном простору (Dražeta 2021, 115–278). Међутим, оба дела приказана су поприлично стереотипно, тј. суморно, оронуло и као да су „замрзнуту“ у неком другом времену.

Следећа сцена приказује Славка и Милену који Ђулагиној супруги и брату у заједничком дворишту изјављују саучешће. Пријатељи им се срдечно захваљују, а брат покојника додаје „судбина, сви ћемо тамо, хвала што сте дошли“. Тиме изговара оне уобичајене реченице које се током различитих погребних обичаја казују на спроводима широм Херцеговине, посебно у Мостару где сам током теренских истраживања спознао да су фунералне праксе прилично уједначене у смислу редоследа обредних радњи и перцепције оностраног, уз религијске разлике као битну идентитетску одредницу Хрвата, Бошњака и Срба. Славко и даље безуспешно покушава да назове пријатеља Драгана и самом себи још увек понавља да га овај још увек није позвао и да није сигуран да ли је љут на њега. Затим се појављује Ђулагина ћерка Зехра коју Славко и Милена грле, док Ђулагина жена констатује „нека сте дошли, баш нам је драго, е јесте вала људи, Бога ми мога“, а Славко одговара „ма, пусти сад то“. Реч „људи“ алудира на то да прелазак етничке границе може означавати исказивање људскости према блиским људима.⁷ Због тога Зехра нуди превоз Славку и Милени, како не би ишли пешке до куће, што њих двоје здушно одбијају, нарочито Славко.

У следећим кадровима приказан је сâм чин сахране („ценазе“) на којој присуствују мушкарци. Свако од присутних из погребне поворке настоји да пронесе носилку („табут“) са покојником („мејтом“), као што приликом укопа свако долази да убаци „по једну лопату“, слично обредној пракси бацања грумена земље у раку приликом укопа код православних и римокатоличких хришћана. Након тога следи молитва („езан“) коју изговара ефендија тј. хоџа. Славко не учествује ни у једној од поменутих радњи, што се, према мом теренском искуству, иначе догађало на сахранама на којима су се, осим покојникових сународника, налазили припадници других етничких заједница. На основу значаја које умирање, односно смрт и погреб имају међу сваким народом, тему будућих теренских радова у Босни и Херцеговини, а посебно у Мостару, могли би да чине ритуали смрти као одраз међуетничке сарадње и заједништва.

⁷ Тема „људскости“ сасвим сигурно би могла да буде продубљена у неком од наредних теренских истраживања у Мостару, чиме би се отворила друга онтолошка питања повезана с постојањем етничких граница, политичких подела и друштва заснованог на ширењу „страха“ од културног Другог.

У наредној сцени Зехра и даље покушава да убеди Славка и Милену да треба да их вози, на шта главни лик на крају бурно реагује, изговарајући у неколико наврата и псовке и покушавајући да објасни ћерки свог пријатеља да мора да шета јер му је тако „доктор савјетовао“. Све агресивнијим наступом, протагониста филма ни у једном тренутку не примећује да почиње да повређује себи блиске људе који схватају да се са њим нешто озбиљно дешава. На крају, главни јунак и његова жена пристају на вожњу Титовом улицом дуж Старог Града, поред Народног позоришта и зграде предратне Општине Мостар, данашњег неформалног центра дела града у којем претежно живе Бошњаци. Милена прекида непријатну тишину изјавом да „нема више људи, нема ти више овде живота“, чиме директно говори о томе да су „они“ који би могли чинити „мост“ између две заједнице отишли, а да су дошли људи „са стране“. Сличне ставове и размишљања имао сам прилику да забележим код Хрвата и Бошњака који су себе сврставали у „праве Мостарце“, као и код припадника „осталих“ који нису желели да се сврстају у те две заједнице (Dražeta 2021, 115–278).⁸ У једном тренутку, Зехри се слошило, због чега зауставља ауто и излази напоље, тако да се не може сазнати да ли је довезла своје породичне пријатеље до зграде или не, односно да ли Ђулагина ћерка такође има дилему поводом преласка симболичке (етничке) границе.

Након што се враћају у свој стан, Славко и Милена почињу да разговарају, при чему се примећује да Славко иницира потенцијални вербални сукоб тиме што Милену оптужује да му она замера нешто у вези с одласком на сахрану. Главни јунак наглашава да је био „малко напет тамо, ти знаш шта је мени све у глави, а знаш и то колко ја цијеним ту фамилију и колко ми је било стало да одем (...) Мени је Ђулага био, а и Нура (...) Што је Зехра слатка, јел де, онај, ето то ти ка’ем, отић ћу, немам ја с тим никакав проблем“. Водећи борбу и дијалог са самим собом, Славко не добија било какву реакцију од Милене и одлази да гледа емисију на којој саговорник наводи да градска власт у Мостару нипошто не би требало да се дели према етничким критеријумима, већ према социјалним, економским и културним. Дакле, у граду на Неретви би било „поразно да се град дијели линијом раздвајања што је направљена деведесетих година“. Дилема око одласка на сахрану због преласка границе и додатно помињање исте у медијима стварају Славку још већи притисак, тако да он доживљава кулминацију сопствене немоћи пред Миленом, изговарајући следеће мисли: „Знаш ли ти шта је мени све у глави, не знам више ни ко сам ни ће сам, дош’о сам тамо (...) Сјео с људима, поприч’о, драго им што

⁸ О томе колико су „дошљаци“ политички инструментализовани у односу на „староседеоце“ у Мостару и односима те две популације унутар хрватског и бошњачког етничког корпуса писано је такође (Bjelakovic and Strazzari 1999).

сам дош'о“. На то му је супруга одговорила да је код породичних пријатеља у кући седео „к'о на иглама“ и да се уплашио да му пријатељ Драган, до кога упорно покушава да дође током целог филма, не сазна да је отишао на сахрану међу Бошњаке. Славко одговара супрузи да је из љубави према њој отишао на ценазу и да се није препао „ни кад се требало препаст“, мислећи вероватно на ратна дешавања 1992-1994. године у Мостару. Она говори да јој је свега доста, након чега он руши све са кухињског стола, одлази до купатила и пада приликом умивања. Милена позива комшије које га дижу и предлажу да га одвезу до Хитне помоћи или Дома здравља, што Славко одбија говорећи да му „није ништа“.

Тако растројен, главни јунак одлази да дочека свог сина Крешу који се појављује у следећој сцени. Приказ недовршене аутобуске станице у западном делу града, тзв. „Аутобусног колодвора“ или „Западног колодвора“ гледаоцу који није боравио у Мостару не може значити пуно, али ономе ко је одлазио у град на Неретви значи као етнографски податак. Наиме, главна аутобуска станица налази се у источном делу града и повезана је са Сарајевом, Београдом и другим деловима региона, односно Немачком и Аустријом због великог броја припадника бошњачке дијаспоре. Након рата хрватски политички врх одлучио је да направи „нову“ аутобуску станицу за линије које претежно возе према хрватским деловима Босне и Херцеговине, Хрватској, Аустрији, Немачкој и другим земљама у којима живи такође многобројна хрватска дијаспора. У том смислу, саобраћај се одвија неометано али је некоме ко долази први пут у Мостар понекад збуњујуће да преседа из једног аутобуса у други, уколико нпр. нека линија не стаје на обе аутобуске станице.

У следећем кадру Славко се исповеда Крешу на путу до куће, говорећи о томе да је ситуација у Мостару „тешка“ и „напета“, да се „једно говори а друго ради“ и да он не види никакво „рјешење“, у граду у којем су „сви међусобно добри, а само треба (...) па да пукне“. Отац наставља монолог и наглашава сину да због свега наведеног и тога што је између Креше и Зехре очигледно постојала некаква емотивна веза у прошлости, не мисли да је паметно да Крешо долази често у Мостар, те да ће му неке ствари бити јасније када дође у „његове године“.⁹ Крешо одсечно одговара оцу да му је „доста свега“ и да му сваки пут понавља исту причу кад дође у Мостар. Отац се љути и креће према њему, али га син одгурава и наставља да хода.¹⁰ У социјалистичкој Југославији међуетнички бракови нису били

⁹ Сличне реченице могу се чути у ТВ серији „Јутро ће променити све“ коју Слободан Наумовић детаљно анализира са становишта генерацијског нераздевања између родитеља и деце (Наумовић 2024).

¹⁰ На овом месту појављује се генерацијски однос према симболичкој граници у Мостару који сам детаљније обрадио на другом месту (Dražeta 2021, 117–247).

учестали у мери у којој се то сматра уобичајеним са данашње временске дистанце, односно нису практично ни постојали пре наведеног периода (Mrđen 2005; Hayden and Katić 2023, 124–127). Након ратних дешавања у Босни и Херцеговини, таква пракса је најчешће наилазила на осуду обе етничке заједнице будућих супружника, због чега су се они раздвајали или пак одлазили у иностранство како би им веза опстала.

Две завршне сцене у филму донекле разрешавају ток радње, али не говоре ништа даље о дилеми главног јунака у вези с одласком на сахрану пријатеља у други део града. У првој сцени за трпезаријским столом седе Славко, Милена, Крешо, Славков пријатељ Милан и његова супруга коју је тог дана возио код доктора, као и комшије које су помогле Славку када му је позлило. Стављајући руку преко Крешиног рамена, Славко настоји да искаже покајање пред другима, али не говори ништа. Убрзо му на телефон јављају да дође у канцеларију свог пријатеља Драгана и ту га у другој, последњој сцени филма видимо са још једном особом како забринуто чека свог пријатеља који улази и одлази ка свом радном столу али га камера не приказује. Тако беспомоћан, Славко седи и чека да му буде решено „оно његово“, док се „у глави“ вероватно и даље преиспитује. Дилеме са којима се суочава током читавог филма су такође соматског карактера, односно одражавају се на његово тело (рушење ствари са стола и пад у купатилу). Послератне трауме услед етничке поделе града у којој многи појединци као он не могу да функционишу „нормално“, показују да се симболичке границе одражавају на личне границе појединца путем његовог тела али се и преливају на породицу (супругу и сина) и пријатеље главног лика (Зехра којој се слошило током вожње). Овим увидом отвара се простор за будућа истраживања интимне политике подела и њихове соматске димензије на примеру различитих појединаца у Мостару.

Завршна разматрања

На основу анализе филма „Обрана и заштита“ могуће је тврдити да наведено кинематографско дело у великој мери одражава поделу града „у главама људи“ након ратних дешавања 1992-1995. године, иако је у формално-правном и административном погледу Мостар јединствен и целовит град већ преко две деценије. Дакле, етничке границе између Хрвата и Бошњака преплићу се са личним границама припадника обе нације који се свакодневно или повремено крећу дуж читавог града. У овом случају, нагласак је стављен на дилеме главног јунака филма који се суочава са преласком оба поменута типа граница, трудећи се да на спољашњем плану пред околином остане доследан пред „обе стране“, док

на унутрашњем плану води борбу са самим собом због таквих поступака и размишљања. Сличне дилеме („двојбе“) нису биле непознаница ни током истраживања ставова, понашања и пракси Мостараца Хрвата и Бошњака у односу на симболичку границу у Мостару у периоду од 2017. до 2025. године (Dražeta 2019, 2021, 2022, 2024). Наиме, становници овог града, без обзира на националну припадност, другачије су посматрали етнички наратив и (просторни) оквир према којем би требало да се воде како би били „пожељни“ припадници свог народа. Један од примера је превазилажење етничких и личних граница уз помоћ извођења, слушања и промоције различитих музичких жанрова (Dražeta i Guja 2018, 914–919). Такав оквир, другачији од „етничког мејнстрима“ коме су се моји саговорници у већој или мањој мери супротстављали, могао је да се прати путем других примера о којима сам писао детаљније (Dražeta 2019, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025; Dražeta i Guja 2018), односно важио је како за припаднике једног, тако и за припаднике другог народа. Отуда се може тврдити да у Мостару постоји још много људи као што је Славко.

Иако се филм донекле завршава недоречено, он оставља простор гледаоцима да сами дају свој суд о радњи и, пре свега, понашању и размишљању главног јунака. Његова жеља да пређе етничку границу у свом Мостару и „буде човек“ према пријатељима из редова бошњачке заједнице („Е јесте вала људи“) у исти мах представља његово бреме. Знајући да ће можда доживети осуду сопствене (хрватске) етничке заједнице какву је посредно већ доживео („Ти си, Славко, више на њиховој него на нашој страни“), протагониста није сигуран да ли је поступио како треба, отишавши на сахрану. Због сопствене немоћи и беса, Славко почиње да деградира односе са блиским људима (супруга, син, ћерка породичног пријатеља), осећајући се изгубљено, нарочито у идентитетском смислу („Знаш ли ти шта је мени све у глави, не знам више ни ко сам ни ће сам“). За њега је прелазак етничке границе заправо прелазак личне границе који значи нелагоду ка „споља“, тј. сународницима, односно ка „унутра“ – члановима породице и самом себи.

Изједначавајући два типа граница, главни јунак мисли да се удаљава од сопственог, већ увелико другачијег и „нетипичног“ доживљаја „хрватства“. То би „погоршао“ свакако учестали прелазак границе који може бити перципиран од стране неких Хрвата као „погубан“ и „бесмислен“, јер се у западном делу града налази „све“ што је неком потребно. У филму су приказани културни елементи Хрвата из Херцеговине, а може се рећи и Босне и Херцеговине, који се разликују од уобичајених перцепција хрватске културе у нпр. Републици Хрватској. У питању су испијање домаће кафе из филцана, ручно развијање кора („јуфке“) и, донекле, солидарност и дружење људи у комшилуку („сусједству“). С тим у вези, Славко већ живи тако устројеним начином живота који не доводи у питање

његов хрватски етнички идентитет у Мостару, колико боравак у „бошњачком“ делу града, тј. учестали прелазак етничке (симболичке) границе. Када се каже да границе између припадника различитих етничких заједница о(п)стају, упркос њиховим међусобним контактима на економском или друштвеном плану (Barth 1969, 15–19; Hayden and Katić 2023, 123–124; Dražeta 2021, 115–278), онда се мисли да оне као такве одређују идентитет људима који живе у њиховој близини. То је случај и са Славком коме живот „на граници“, тј. (не)званични етнички наратив (институционални ниво идентификације), без обзира на његове унутрашње дилеме, утиче на индивидуални ниво идентификације. Испреплетаност етничких и личних граница „у глави“ протагонисте филма „Обрана и заштита“ приказује вишеслојну идентитетску комплексност становника Мостара и нужност обраћања пажње на микроконтекст, за разлику од макроконтекста о коме се већ неколико деценија увелико расправља.

Извори

- Obrana i zaštita film. n.d. Pristupljeno 29. avgusta 2025. <http://www.obranaizastitafilm.com/>.
- The Global Film Initiative. n.d. Accessed August 29, 2025. <https://web.archive.org/web/20070127094404/http://www.globalfilm.org/about.htm>.

Референце

- Barth, Fredrik. 1969. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Bergen – Oslo – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Bjelakovic, Nebojsa and Francesco Strazzari. 1999. “The Sack of Mostar, 1992–1994: The politico-military connection.” *European Security* 8 (2): 73–102. <https://doi.org/10.1080/09662839908407407>
- Bollens, Scott A. 2007. *Cities, Nationalism and Democratization*. London – New York: Routledge.
- Caner, Gizem and Fulin Bölen. 2013. “Implications of Socio-spatial Segregation in Urban Theories.” *Planlama* 23 (3): 153–161. <https://doi.org/10.5505/planlama.2013.94695>
- Dražeta, Bogdan. 2019. „Srbi kao integrativni faktor Grada Mostara“. *Vidoslov* 26 (76): 97–113.
- Dražeta, Bogdan D. 2020. „Zaostavština porodice Miklaševski kao prilog proučavanju građe o ruskoj emigraciji u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji između dva svetska rata“. *Arhiv* 21 (1–2): 100–129.
- Dražeta, Bogdan. 2021. *Etnička identifikacija i granice u Bosni i Hercegovini: primeri Mostara i Sarajeva*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Dosije studio.

- Dražeta, Bogdan D. 2022. „Da li su navijači čuvari granice u Mostaru: etnološko-antropološka analiza navijačkog identiteta pristalica ‘Veleža’ i ‘Zrinjskog’“. U *Antropologija sporta, igara i detinjstva: zbornik radova u čast dr Aleksandra Krela (1968-2021)*, uredili Bojan Žikić, Ivan Đorđević i Vladeta Petrović, 249–261. Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu i Službeni glasnik.
- Dražeta, Bogdan. 2023. „Prožimanja, udaljavanja i sporenja među Bošnjacima, Srbima i Hrvatima u Bosni i Hercegovini početkom XXI veka“. U *Međunarodni naučni skup Savremena srpska folkloristika XII*, uredili Danijela Petković i Dejan Ajdačić, 321–334. Beograd – Loznica – Tršić: Udruženje folklorista Srbije. Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“. Komisija za folkloristiku Međunarodnog komiteta slavista. Centar za kulturu „Vuk Karadžić“. Naučno-obrazovno-kulturni centar „Vuk Karadžić“.
- Dražeta, Bogdan. 2024. “Monuments in Mostar as markers of the symbolic border and post-war memorialization.” *Geoadria* 29 (2): 259–282. <https://doi.org/10.15291/geoadria.4454>
- Dražeta, Bogdan D. 2025. „Međuetnički odnosi u Bosni i Hercegovini: razlike i sličnosti između medijskog izveštavanja i terenskog istraživanja (2016–2024)“. *Etnoantropološki problemi* 20 (2): 535–557. <https://doi.org/10.21301/eap.v20i2.8>
- Dražeta, Bogdan i Zorana Guja. 2018. „Uticaj muzike na međuetničke odnose stanovnika Sarajeva i Mostara“. *Etnoantropološki problemi* 16 (4): 899–925. <https://doi.org/10.21301/eap.v13i4.1>
- Eriksen, Tomas Hilén. 2004. *Etnicitet i nacionalizam*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Hayden, Robert M. and Mario Katić. 2023. “Sedimentations of Time along the Sava and Una Rivers: Viscous Identities, Laminar Flows and Turbulence in Five Late-Ottoman Refugee Towns in Bosnia since 1863.” *Slavonic & East European Review* 101 (1): 114–150. <https://doi.org/10.1353/see.2023.a897287>
- Hayden, Robert M., Ante Šiljeg and Ivan Marić. 2024. “Patterns of sedimentation and erosion of sacral architecture and secular memorials in Mostar, Banja Luka and Zenica.” *Geoadria* 29 (2): 161–180. <https://doi.org/10.15291/geoadria.4509>
- Hayden, Robert M. and Bogdan Dražeta. 2025. “The Bridge to Nowhere at Žepa: Multiple Artifactualities of a Bosnian Trope.” *Slavonic & East European Review* (in print).
- Heffernan, Kathryn L. 2009. “Reinventing Mostar: The Role of Local and International Organizations in Instituting Multicultural Identity.” Master thesis, Central European University.
- Hristić, Ljubomir. 2009. *Granice kao kulturni konstrukt. Mitološki arhetip Američkog Zapada*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, Odeljenje za etnologiju i antropologiju, Centar za proučavanje folkloru i popularne kulture.
- Hromadžić, Azra. 2011. “Bathroom Mixing: Youth Negotiate Democracy in Postconflict Bosnia and Herzegovina.” *PoLAR: Political and Legal Anthropology Review* 34 (2): 268–289. <https://doi.org/10.1111/j.1555-2934.2011.01166.x>
- Hromadžić, Azra. 2012. “‘Once We Had a House’: Invisible Citizens and Consociational Democracy in Post-war Mostar, Bosnia and Herzegovina.” *Social Analysis* 56 (3): 30–48. <https://doi.org/10.3167/sa.2012.560303>

- Hromadžić, Azra. 2015. “Dissatisfied Citizens: Ethnonational Governance, Teachers’ Strike and Professional Solidarity in Mostar, Bosnia-Herzegovina.” *European Politics and Society* 16 (3): 429–446. <https://doi.org/10.1080/23745118.2015.1061803>
- Hromadžić, Azra. 2017. *Samo Bosne nema: mladi i stvaranje države u posleratnoj Bosni i Hercegovini*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Katić, Mario i Velimir Bugarin. 2016. *Novi Travnik – između utopije i nostalgije*. Zadar: Sveučilište u Zadru. Udruga „Baština” Novi Travnik. HKD „Napredak” Sarajevo.
- Krel, Aleksandar. 2014. *Mi smo Nemci. Etnički identitet pripadnika nemačke nacionalne manjine u Vojvodini na početku 21. veka*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Mrđen, Snježana. 2005. „Etnički miješani brakovi na prostoru bivše Jugoslavije, 1970–2005. godina“. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 131: 255–267. <https://doi.org/10.2298/ZMSDN1031255M>
- Naumović, Slobodan i Bogdan Dražeta. 2024. „Težak život, ali lep: sistematizacija savremenih narativa o transhumantnom stočarstvu u istočnoj Hercegovini“. U *Tematski zbornik radova „Savremena srpska folkloristika XIII“*, uredili Danijela Popović Nikolić i Nemanja Radulović, 323–340. Beograd – Loznica – Tršić: Udruženje folklorista Srbije. Univerzitetaska biblioteka „Svetozar Marković“. Centar za kulturu „Vuk Karadžić“. Naučno-obrazovno kulturni centar „Vuk Karadžić“.
- Naumović, Slobodan. 2024. „‘Rezonanca’ unutar i između generacija u doba ‘društvenog ubrzanja’: traganja za ‘dobrim životom’ u TV seriji ‘Jutro će promeniti sve’“. *Etnoantropološki problemi* 19 (4): 1063–1112. <https://doi.org/10.21301/eap.v19i4.2>
- Nedeljković, Saša. 2007. *Čast, krv i suze: ogledi iz antropologije etniciteta i nacionalizma*. Beograd: Zlatni zmaj i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- PalMBERGER, Monika. 2016. *How Generations Remember: Conflicting Histories and Shared Memories in Post-War Bosnia and Herzegovina*. London: Palgrave Macmillan.
- Radović, Srđan. 2022. „Studije granica i etnologija Jugoistočne Evrope“. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 181: 35–45. <https://doi.org/10.2298/ZMSDN2281035R>
- Terzić, Dario. 2022. „Plavo, crveno i zeleno – interakcije u mostarskom realitetu“. U *Slovo o Mostaru*. Mostar: Fakultet humanističkih nauka Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru.
- Wilson, Thomas M. and Hastings Donnan. 2012. “Border and Border Studies.” In *A Companion to Border Studies*, edited by Thomas M. Wilson and Hastings Donnan, 1–25. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Wilson, Thomas M. 2023. *Borders, Boundaries, Frontiers: Anthropological Insights*. Toronto: University of Toronto Press.

Bogdan Dražeta

Institute of Ethnology and Anthropology
Department of Ethnology and Anthropology
Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia
drazetab@gmail.com

*Ethnic and Personal Borders
in the Film “Obrana i zaštita”*

The study of divided cities creates an inexhaustible range of topics that can be continuously (re)interpreted in a scientific sense. One such topic is that of ethnic borders, which can be understood not only through the macro-context on the political and social level, but also within the micro-level lens – personal (individual) boundaries. Using the example of the film „*Obrana i zaštita*” (translated into English as “*A Stranger*”, but literally meaning “*Defense and Protection*”), it is possible to explore both levels of borders in Mostar. The division in this city is expressed in an informal, or rather symbolic sense, since it is a single urban area from an administrative point of view. Therefore, Mostar is one city “on paper” but “in people’s minds” it remained divided after the war, which is why the ethnic (symbolic) border between Croats and Bosniaks who move throughout the city on a daily or occasional basis often intertwines with their personal borders. The film “*Obrana i zaštita*” depicts the main character confronted with crossing both of the aforementioned levels of boundaries, trying to remain consistent on the external level in front of the social environment (“both ethnic sides”), while on the internal level he struggles with the consequences of his actions and thoughts. By equating these two levels of borders, the protagonist thinks that he is distancing himself from his own, already very different and “atypical” experience of Croat ethnic identity. Such distancing would “worsen” the frequent border crossings that some Croats may perceive as “destructive” and “meaningless”, given the belief that “everything” one needs can be found in “their” western part of the city. Slavko’s life “on the border”, i.e. the (un)official ethnic narrative (at the institutional level of identification), regardless of his internal dilemmas, affects the individual level of identification. The intertwining of ethnic and personal borders “in the head” of the main protagonist in the film “*Defense and Protection*” shows the multi-layered identity complexity of Mostar’s inhabitants and underscores the necessity of paying attention to the micro-context, in contrast to the macro-context that has been widely discussed for several decades.

Keywords: ethnic borders, personal borders, Mostar, film, *Obrana i zaštita*

*Les frontières ethniques et personnelles
dans le film Défense et protection*

La recherche sur des villes appelées « divisées » représente une source inépuisable des thèmes qui peuvent toujours être scientifiquement (ré) interprétés. L'un de ces thèmes sont les frontières ethniques qui peuvent être comprises non seulement à l'aide du macrocontexte politique et social, mais aussi à l'aide du micro-contexte – à savoir les frontières personnelles. Sur l'exemple du film *Défense et protection* il est possible d'explorer les deux types par lesquels se manifestent les frontières à Mostar, même si l'accent est mis sur le micro-niveau. La division dans cette ville est exprimée de manière informelle, c'est-à-dire symbolique, étant donné qu'au sens administratif il est question d'un domaine urbain unique. Mostar est donc entier « sur le papier » mais après la guerre il est « dans les têtes des gens » resté divisé, ce pourquoi les frontières ethniques entre les Croates et les Bosniaques s'entrecroisent souvent avec les frontières personnelles de ceux des membres des deux peuples qui se déplacent quotidiennement ou occasionnellement tout le long de la ville. Le film *Défense et protection* présente le personnage principal confronté au passage des deux types de frontières mentionnés, s'efforçant de rester conséquent au dehors, devant son entourage des « deux côtés », alors que sur le plan intérieur, il mène une lutte avec soi-même en raison de ses actions et de ses réflexions.

Mots clés : frontières ethniques, frontières personnelles, Mostar, film, *Défense et protection*

Primljeno / Received: 30.08.2025.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 1.11.2025.